

"Leyli və Məcnun" mövzusu müzikl janrı kontekstində

Pika Fatullayeva,

Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının doktorantı
E-mail: pikafatullaeva@mail.ru

Tarixboyu "əbadi məhəbbət" mövzusu şifahi və klassik əsərlərin ana xəttində daim aparıcı mövqedə olmuşdur. Qədim və orta əsrlərdən etibarən bu xətt "Orfey və Evridika", "Tristan və İzolda", "Romeo və Cülyetta" kimi ölməz əsərlərdə öz əksini tapıb.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətində qeyd edilən "əbadi məhəbbət" mövzusu məhz N.Ğəncəvi və M.Füzuli poeziyasında ölməzlik qazanan "Leyli və Məcnun"dan rişələnib. Bu məzmun Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin başlanğıcında çox simvolik bir mövqə daşımıdır. Belə ki, Şərqi operası dahi Ü.Hacıbəylinin libretto müəllifi və bəstəkarı olduğu "Leyli və Məcnun" sədevrindən başlanır. Lakin daha sonra bu xətt novator bəstəkar Q.Qarayevin "Leyli və Məcnun" simfonik poeması ilə davam etdirilib. Və XX əsrdə ərsəyə gəlmiş hər iki fərqli janr nümunələri "Leyli və Məcnun" poetikasının dərinliyi və fəlsəfi konteksti ilə tam mənada bədii vahətdədir.

Lakin XXI əsrdə də "əbadi məhəbbət" mövzusu Azərbaycan musiqisində yeni çalarelərlə öz aktuallığını saxlayır. Belə ki, bu məqam 2011-ci ildə Nizaminin anadan olmasının 870 illik ildönəmində ərsəyə gələn "Leyli və Məcnun" müziklində müasir baxış nöqtəsi yozumunda hip-hop, r&b janrları ilə Azərbaycan muğam sənəti, folklor nümunəsi olan meyxana və milli musiqi alətlərinin sintezində çox parlaq şəkildə öz əksini tapdı. Və sözügedən üslub özəlliklərində edilən sintez əsərin təhlili aktuallığında maraqlı araşdırma mövzusu ortaya qoydu. Həmçinin "Leyli və Məcnun" əbadi mövzusunun məhz müzikl kontekstindəki orijinal dramaturji həlli də diqqəti cəlb edir ki, bu da XXI əsrdə "Leyli və Məcnun"un necə təzahür tapdığından aydınlaşdırılmasında bizə istiqamət verən əsas məqamlardan biridir.

İlk öncə müziklində əbadi məhəbbət mənətiqli bir prinsipə əsasən istifadə edilmiş qeyd olunmalıdır. Belə ki, N.Ğəncəvinin poemasından məhz son bölmə – "Zeydin Leyli və Məcnunu rüyada görməsi" müziklin sjuet xəttinin inkişafının başlanğıcı kimi müəyyənlaşdırilib. Beləcə, poemanın qəhrəmanlarının (Leyli və Məcnun) və onların nakam sevgi hekayətlərinin, qovuşmaq istəklərinin yenidən canlandırılması "röya" vasitəsilə başlanğıc alır. Məhz bu qeyri-real istiqaməti canlandıran məqam müziklin daxili xəttini, yəni "əbadi sevgi" hekayəsini, "Leyli və Məcnun"u təcəssüm etdirərək onun sonrakı gedişatına da öz təsirini göstərir.

Lakin müziklin ilkin sjuet xətti məhz Zeydlə Zeynəbin sevgisi əsasında qurulub. Qeyd etmək lazımdır ki, hər iki qəhrəmanın poemada mövcudluğuna baxmayaraq, Zeydlə Zeynəb müziklində rejissor həlli ilə fərqli dönmə baxışından canlandırılıb. Belə ki, bu iki gənc XXI əsrdə yaşayır, müasir zamanda göstərilmişlər. Lakin onların məhəbbəti XII əsrin əfsanəvi "Leyli-Məcnun" hekayəsi ilə məhz "röya" vasitəsilə birləşdirilib. Bu üsulla müziklində real və qeyri – real olan sjuet xəttinin bir – biri ilə bütövləşməsi – Zeydlə Zeynəbin real zaman-

da baş verən münasibətləri fonunda qeyri – real "röya"nın (Leyli və Məcnunun sevgi hekayəsinin) canlanması ilə öz əksini tapıb. Bu baxımdan müziklin dramaturji quruluşunun inkişafı aşağıdakı prinsipə əsasən verilmişdir:

– müasir dövrdə yaşayan Zeydlə Zeynəbin sevgisi (XXI əsr, reallıq);
– ölməz əbadi qəhrəmanların–Leyli və Məcnunun faciəvi hekayələrinin "röya" vasitəsilə canlanması və inkişafı (XII əsr, qeyri-realıq);

– "əbadi sevgi" hekayəsinin (qeyri-realıq) Zeydlə Zeynəbin sevgisinə təsiri (realıq);

– Leyli və Məcnunun əbadi məhəbbətlərinin qaçılmaz faciəvi sonluğu (qeyri-realıq);

– Zeydlə Zeynəbin sevgisinin xoşbəxt sonluğu (realıq).

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, müziklində bu qeyri-realıq bir növ zərurətdən doğur. Çünki dönmədə yaşayan Zeynəbin Zeydi məhz həqiqi məhəbbətə inandırmağa çalışması və onun Zeydə olan təmiz, saf hissləri Zeydin yuxusunda Leyli və Məcnunun canlanmasına səbəb olur. Lakin tədricən bu qeyri-realıq Zeyd və Zeynəbin hissləri və düşüncələri ilə o qədər bütövləşir ki, daha çox reallığa yaxınlaşır. Və bu fərqli iki dünyanın qəhrəmanlarının sevgi hekayəsi bir-birinə zəncirlənir. Beləcə, realıqla qeyri-realıq arasındakı pərdə tədricən itir.

Müziklində digər maraqlı məqam obrazlarla bağlı real və qeyri-real yaşamdır. Məlum olduğu kimi, poemada Nizami hər hansı bir qeyri-real obraz və ya qüvvədən istifadə etməsə də, "Leyli və Məcnun" müziklinin rejissor həllində buna yer ayrılıb. Belə ki, sjuet xəttində yeddi real qəhrəmandan (Zeyd, Zeynəb, Leyli, Məcnun, İbn Səlam, Məcnunun atası, Leylinin atası) başqa, üç qeyri-real, sehirli qüvvə var: "Günəş adamı", "Şeytan", "Külək". Bu varlıqların hər biri ayrı – ayrılıqda çox böyük maraqlı doğurur və müziklində onların mövqeyi diqqəti cəlb edir.

İlk olaraq "Günəş adamı"nın obrazı müziklində orijinal rejissor həlli ilə verilib. Çünki nəğara alətinin daxilində quraşdırılan işıq effekti parlaq, dairəvi Günəş kimi simvolizə olunur. Təməşədə nəğaranın işıqla həmahəngləşdirilməsi eyni zamanda onda səsləndirilən ritmlərin "Səma dərvişlərinin rəqsi" və ümumilikdə "sufi" təriqəti ilə olan əlaqənin də təcəssümüdür. Belə ki, zərb alətində musiqi toxumasının pianodan (p) başlayaraq fortissimoya (ff) qədər ucalan səslənməsi, asta ölçüdə başlayan ritmik xətlərin tədricən sürətlənməsi "Sufi" rəqslərindəki artan dinamikanı xatırladır. Burada "sufizm"i zərb aləti ilə yanaşı, neyin istifadəsi də ifadə edir. Məlumdur ki, ney "sufizm" in əsas musiqi atributlarından biridir. Lakin bu məqamın məhz "sufizm" ilə analogiya yaratması təsadüfi deyil. Belə ki, N.Ğəncəvinin "sufizm" in tərəfdarlarından biri olması və poemada iki gəncin divanə

məhəbbətləri simasında, əslində, Allaha olan sevgini əks etdirməsi məlum həqiqətdir. Bu baxımdan müziklində "sufizm"lə bağlı bu xətt zərb alətinin – nəğara ifaçısının simasında "Günəş adamı" olaraq əks etdirilib.

Eyni zamanda "Günəş adamı"nın ifası müziklin poemaya əsaslanan daxili xəttinin – Leyli və Məcnunun sjuetini açan və tamamlayan bir qüvvənin əksidir. Beləcə, Günəş adamı müziklində ikili baxış nöqtəsini – "Sufizm" in elementi olmaqla yanaşı, poemanın daxili xəttini açan və tamamlayan sehirli bir qüvvəni canlandırır.

"Külək" isə müziklində gözəgörünməz bir qüvvə, təbiət hadisəsi, ünsür kimi istifadə edilmişdir. Və o, səs effektləri vasitəsilə əksini tapıb. Bu səs effektlərində müziklin bir sıra səhnələrində ("Məcnun səhrada", "Leyli ilə Məcnunun görüşməsi" və s.) də istifadə edilib. Ümumiyyətlə, külək müziklində bir neçə mənada interpretasiya oluna bilər. Belə ki, ən əvvəl simvolik şəkildə "sufizm" təriqətinin elementləri ilə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, "sufizm" də beş element (torpaq, su, hava, od və boşluq) əsas götürülüb. Bu məqamda küləyə həm torpaq, həm də hava ünsürlerini aid etmək mümkündür. Digər tərəfdən isə bu ünsür Məcnunun ömrünün çox hissəsini keçirdiyi səhranın simvolik təcəssümüdür. Bu iki baxış nöqtəsi ayrı-ayrılıqda olsa da, bir-biri ilə vahətdə təşkil edir.

Müziklin yuxarıda qeyd edilən üç qeyri-real varlığı arasında isə Şeytan ən çox diqqət çəkir. Şeytanla bağlı bir sıra məqamlar var ki, bu da belə qənaətə gəlməyə şərait yaradır. İlk olaraq obrazın müziklində qeyri-realıqna baxmayaraq, real bir mövqedədir. Belə ki, həm iki gənci birləşdirən, həm də ayıran bir varlıq kimi təzahür edir ki, bu da ikili tərəfi ortaya qoyur – Xeyir və Şər. Lakin bu paradoksalıq onun Leyliyə aşıqlığı ilə bağlıdır. Bu baxımdan o, müziklboyu başlıca olaraq Leylinin tapşırıqlarını yerinə yetirən bir varlıq rolundadır. Həmçinin sekvensiya edilən, sadə, lakin milli intonasiyalarla seçilən musiqi motivində Şeytanın məhz "Leyli, Leyli" deyərək oxuması, bir sıra nömrələrin girişini yalnız bu motivlə (Şeytanın ifasında) açılması bir növ leymotiv xüsusiyyəti daşıyır. Şeytanın Leyliyə sevgisi məhz bu leymotiv tipli kiçik musiqi quruluşları ilə özünü göstərir. Beləcə, Şeytanın müziklində aşiq obrazında verilməsi də rejissor həlli ilə bağlı növbəti bir məqamdır.

Ədəbiyyat

1. Qasimova S., N.Bağirov. Azərbaycan sovet musiqi ədəbiyyatı. B., 1984.
2. Кампус Э. "О мюзикле". Ленинград: музыка, 1983

Резюме

В предлагаемой статье рассматривается бессмертная поэма Н.Гянджеви – "Лейли и Меджнун" в контексте мюзикла. Произведение рассматривается на основе постановки состоявшейся в 2011 году. В статье всесторонне анализируется новый режиссёрский и композиторский подход в жанре мюзикл.

Ключевые слова: мюзикл, контекст, сюжет, музыкальный стиль.

Lakin ümumilikdə Şeytanın müziklin mənətiqli dramaturji həllinə görə labüd obraz olduğunu da qeyd etmək lazımdır. Bununla bağlı ilk olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Şeytan digər iki qeyri-real varlıqla müqayisədə poemadan götürülən bir xarakterdir. Belə ki, poemanın "Leylinin əra getməsinə Məcnunun xəbər tutması" hissəsində "bədix insan" obrazı var ki, Leylinin əra getməsi xəbərini gətirir. Müziklində rejissor məhz bu xarakterin prototipindən istifadə etmişdir. Digər tərəfdən isə əsərdə bir çox məqamlarla bağlı şərhlər verən, qəhrəmanları müəyyən mənada təqdim edən, sjuetinin inkişaf xəttinə təsir göstərən aparıcı mövqedə ola biləcək bir obraz olmalı idi ki, bu da Şeytanın simasında öz əksini tapdı. Və məhz bu baxımdan obraz müziklində MC üslubu ilə verilmişdir ki, bu da musiqi üslubu və dramaturji həll baxımından düşünülmüş addım idi.

Müziklin musiqi üslubu isə əsərin dramaturji həll üslubu ilə vahətdə çox maraqlı şəkildə təzahür edir. Ümumilikdə bu məqamda rejissor (İ.Gözalova) və bəstəkarın (M.Quliyev) işbirliyində əldə etdikləri həmahənglik xüsusilə vurğulanmalıdır. Belə ki, müasir üslublar sırasında müziklində məhz MC, hip-hop, r&b, rep, fank-dan istifadə olunmuşdur. Bu üslubların seçilməsində bəstəkar və rejissorun yanaşıma nöqtəsi aşağıdakı kimi səciyyələndirilə bilər:

- Zeyd və Zeynəb (ilk sjuet xətti) – breyking və fank;
- Leyli və Məcnun (daxili sjuet xətti) – hip-hop, r&b, rep;
- Şeytan (əsərin gedişatına təsir edən aparıcı qüvvə) – MC, rep;
- Məcnunun atası – muğam, Leylinin atası – meyxana.

Beləliklə, yuxarıda göstərilən məqamlardan belə qənaətə gəlmək olar ki, "Leyli və Məcnun" dramaturji quruluşu, rejissor həlli və musiqi dilinin orijinallığı baxımından, poemanın fəlsəfi kontekstinə heç bir xələf gətirilmədən əks etdirilərək müziklin müasir dönmədə yazılan parlaq nümunələrindəndir. Və "Leyli və Məcnun" əbadi məhəbbət mövzusu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan musiqi mədəniyyətində ilk olaraq muğam operasında, dövrün ikinci yarısında isə simfonik dramaturgiya ilə davam etdirilərək XXI əsrdə müzikl janrında öz əksini tapmış oldu. Ümid edirik ki, musiqidə bu "əbadi məzmun"un fərqli janr nümunələrindəki digər təzahürləri də yaranmağa və yaşamağa davam edərək öz aktuallığını saxlayacaqdır. ♦

Summary

Introduced article is considered immortal poem NizamiGanjavi – "Leili and Majnun" in the musical context. The product is considered on the basis of production in 2011. The article comprehensively analyzes new directorial approach and composer in the musical "Leili and Majnun" which were discovered interesting parallels.

Key words: musical, context, plot, musical style.